

син за тисячу років, коли суперечки між сусідніми народами своєчасно не гасилися, а вигоду з них здебільшого здобувала третя сила²³. Як результат, польсько-українське збройне протистояння обезкровлювало й послаблювало їхні національні сили в боротьбі проти справжніх ворогів їхньої державної незалежності, зокрема в перші післявоєнні роки, коли організовано примусову депортацію українців із Польщі, а поляків – з України, та насаджуванням тоталітарного режиму як у Польщі, так і в Україні, зокрема на західноукраїнських землях.

У роки Другої світової війни український і польський народи врятувалися від знищення і поневолення гітлерівською Німеччиною, ставши водночас одними з головних творців Перемоги. Трагедія західноукраїнських земель полягала в тому, що вони стали головним тереном збройного протистояння в Європі та у вир кривавого дійства втягнуто всі верстви населення. Цей глобальний військовий катаклізм поєднував у собі трагізм фізичного самозахисту й національно-визвольний рух на реалізацію права на власну державу.

Vitalija Stravinskienė

OD NAPIĘCIA DO ZBROJNEGO KONFLIKTU: STOSUNKI LITEWSKO-POLSKIE NA WILEŃSZCZYŹNIE W LATACH 1941–1944

Sosunki między Litwinami a Polakami na przeciągu dziejów historycznych przeżyły okres od współżycia w Rzeczpospolicie Obojga Narodów (RON) do wzajemnej niechęci a nawet konfliktu zbrojnego w czasie drugiej wojny światowej, od «zamrożenia» w okresie rządów sowieckich oraz normalizacji po odrodzeniu niepodległości Litwy i Polski.

Okres drugiej wojny światowej (1939–1945) należy zaliczyć do trudnych zagadnień w historii stosunków litewsko-polskich. Druga wojna światowa w znacznym stopniu zradyzalizowała stosunki litewsko-polskie.

Trzeba jednak zaznaczyć, że konflikt litewsko-polski miał głębokie korzenie historyczne. Napięcie między dwoma narodami powstało w końcu XIX w., gdy litewski ruch narodowy ogłosił ideę niepodległości własnego państwa. Na początku XX wieku litewski ruch narodowy wkroczył w nowy

²³ Литвин В. М. XX століття в українсько-польських відносинах. *Україна–Польща: історія і сучасність*: збірник: у 2 ч. Київ, 2003. Ч. 1. С. 14–76.

etap rozwoju politycznego, który zakończył się pod koniec pierwszej wojny światowej powstaniem niepodległego państwa litewskiego. Odradzająca się Litwa powoływała się na swe historyczne prawa do samodzielnego istnienia, występując jako spadkobierczyni Wielkiego Księstwa Litewskiego¹. Przedstawiciele polskiego ruchu narodowego mieli wizję państwa polskiego w granicach geograficznych z lat przedrozbiorowych RON, w którym Litwa byłaby składową częścią i przez unję z Polską tworzyłaby jedną państwą (wizja federacyjna) lub byłaby wchłonięta do Polski z tego punktu, że jak i Polska pretendowała do terytorjum historycznych litewskich, ale etnicznie mieszanych (wizja inkorporacyjna). Plany Litwy i Polski były różne i przeciwne. W czasie powstawania państw Litwy i Polski w drugim dziesięcioleciu XX w. napięcie jeszcze bardziej rosło i w latach 1918–1921 przerodziło się w konflikt zbrojny z powodu roszczeń terytorialnych. Po zajęciu przez Polskę Wilna w 1920 r. i inkorporacji miasta do Polski w 1922 r. stosunki między państwem litewskim i polskim stały się jeszcze gorsze. Oba państwa nie mieli nawet stosunków dyplomatycznych. W 1938 r. po ultimatum Polski dla Litwy takie stosunki były nawiązane², ale stosunki Litwinów i Polaków realnie mało zmieniły się. Kapitulacja przed wymaganiami Polski wywołała kryzys moralny w społeczeństwie litewskim, ona poczuła się poniżona³. Władze Litwy w okresie 1918–1938 deklarowali, że Litwa nie może być bez Wilna i że walka o miasto będzie trwać do pozytywnego skutku, ale przyjmując ultimatum, w oczach społeczności zrzekli się Wilna⁴. Dlatego i przemiany w przynależności Wilna w 1939 r. Litwini i Polacy oceniali z różnych pozycji. Litwini traktowali oddanie Wilna Litwie w roku 1939 jako odtworzenie sprawiedliwości historycznej. Polska natomiast i jej społeczność odebrała to jako krzywdę, która niedługo ma być wyrównana poprzez odtworzenie sytuacji z przed 1939 roku.

Okres okupacji niemieckiej (24 czerwca 1941–13 lipca 1944)

Okupacja niemiecka oznaczała nowy etap w stosunkach litewsko-polskich. W latach okupacji nazistowskiej nadal wzrastała obupólna niechęć Litwinów i Polaków. Miała ona różne formy przejawu: poczynając od konfliktów w życiu codziennym (konflikty w sklepach spożywczych)

¹ Miknys R. Litwini wobec Polski i Polaków: Spojrzenie na podstawie badań nad historią Polski w XX wieku w historiografii litewskiej ostatniego dwudziestolecia. URL: <http://www.iesw.lublin.pl/projekty/pliki/IESW-121-02-05.pdf>.

² Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais. *Dokumentų rinkinys*. Vilnius, 2013. 622 s. S. 10. [Zbiór dokumentów].

³ Skirius J. Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1918–1939 m. naujausioje lietuvių istoriografijoje. *Istorija*. 2013. № 2. S. 47–52. S. 50.

⁴ Janauskas G. Jėga nėra teisė: 1938 metų Lenkijos ultimatumas ir Lietuvos visuomenė. *Darbai ir Dienos*. 2002. № 30. S. 93–120. S. 98.

kończąc na konfliktach zbrojnych. Najważniejszą przyczyną konfliktów między Litwinami i Polakami, podobnie jak w okresie międzywojennym, pozostawała kwestia przynależności państwowej Wilna. Mimo iż w latach okupacji nazistowskiej ani Litwini, ani Polacy nie byli realnymi gospodarzami Wilna i Wileńszczyzny, to jednak toczyła się zamaskowana a nieraz i otwarta walka o wpływy na Wileńszczyźnie. W latach okupacji niemieckiej Litwa i Wileńszczyzna podlegała Litewskiemu Okręgowi Generalnemu. Strategicznym celem władz Trzeciej Rzeszy wobec Litwy (i krajów bałtyckich) było jak najszybsze przekształcenie jej w niemiecką «przestrzeń życiową». Dlatego Niemcy dążyli do utworzenia protektoratu, a następnie przekształcenie go w część Trzeciej Rzeszy przez germanizację elementu rasowo bliskiego, kolonizację niemiecką oraz usuwanie elementu niepożądanego⁵. Ze względu na to, iż Niemcom były przydatne litewskie jednostki, równoległe z niemieckimi okupacyjnymi urzędami władz działała również administracja litewska – samorzady powiatowe i gminne, także i litewska policja. Władza okupacyjna nadzorowała działalność miejscowej administracji, która miała za zadanie ułatwiać Niemcom opanowanie podbitego kraju i jego eksploatację. Administracja litewska nie miała większego wpływu na decyzje niemieckie. Niezadowolenie mieszkańców Polaków wzbudzało to, iż Litwini znaleźli się jakby w sytuacji uprzywilejowanej i utwierdzali się w strukturach władz lokalnych. Polacy również starali się o lepsze miejsca w instytucjach władz lokalnych, wojskowych, czy gospodarczych. Obie strony traktowały Wilno jako swą nieodłączną część: Litwini jako część Litwy, Polacy jako część Polski.

Ze względów propagandowych Niemcy wołały, by niepopularne w kraju zarządzenia były wydawane przez «samorząd litewski». Niemiecka polityka wykonywana rękami Litwinów działało pobudzająco antagonizm między Polakami a Litwinami.

Polacy uważali za szczególnie niebezpieczną dla siebie akcję wywózek ludności na roboty do Niemiec. Było przekonywano, że z «polskiego» Wilna do Niemiec wywieziono około 12 tysięcy osób, zaś z «litewskiego» Kowna zaledwie kilkaset⁶. I rzeczywiście należy zauważyć, że na początku okupacji nazistowskiej (1942) ta akcja była wymierzona przede wszystkim w Polaków i Rosjan i z ustalonej wówczas dla Litwy kwoty 37,5 tys. osób zdołano

⁵ Bubnys A. Stosunki międzyetniczne na Wileńszczyźnie w latach okupacji nacistowskiej (1941–1944). *Studia Podlaskie*. 2007/2008. №. XVII. C. 133–144. S. 135.

⁶ Zizas R. Tarpnacionalinė situacija Vokietijos okupuotoje Lietuvoje 1941–1944 metais. *Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje!* pod red. Č. Laurinavičiaus. Vilnius, 2013. 422 s. S. 88. [Zbiór artykułów].

zebrać 13 tys., z których 8,5 tys. stanowili mieszkańcy Wileńszczyzny⁷. Tam liczebnie dominowały Polacy. Jednak w latach 1943–1944 zmieniło się spojrzenie nazistów na Litwinów, gdy Litwini sprzeciwili się w 1943 roku powołaniu legionu SS, kwoty osób do wywozek do Niemiec na roboty zostały dla «litewskich» powiatów zwiększone. Na przykład, w 1943 r. na roboty do Niemiec trzeba było zebrać z okręgu wileńskiego 7,1 tys. osób, tymczasem z «litewskich» okręgów (Kowno, Szawli, Poniewież) – ok. 33 tys., t.j. ok. 5 razy więcej⁸. Trzeba zaznaczyć, że poza tym ludności polskiej (jak też Rosjanom i Białorusinom) nie zagrażała w odróżnieniu od litewskiej mobilizacja do wojska niemieckiego, czy pomocniczych jednostek wojskowych lub policyjnych. Litewska historiografia podaje, że kilkadziesiąt tysięcy Litwinów było zaciągniętych do różnych oddziałów niemieckiego wojska⁹.

Inna sprawa, która bardzo antagonizowała stosunki polsko-litewsko – kolonizacyjna polityka Niemców. Od 1942 r. rozpoczęła się akcja osiedlenia się Niemców w gospodarstwach na Litwie i wysiedlenie z nich Litwinów, Polaków, Rosjanów. Trzeba zaznaczyć, że w przypadku Litwinów, oni byli pokrzywdzone po raz drugi. W 1941 r. na podstawie umowy między Niemcami a Związkiem Sowieckim oni byli przesiedleni z Suwalszczyzny do zachodniej Litwy, przeważnie do byłych gospodarstw niemieckich (ok. 12 tys. Litwinów)¹⁰. Niemcy wówczas przesiedlili się do Niemiec (ponad 50 tys.)¹¹. Jednak w l. 1942–1943 w celach kolonizacyjnych na Litwę musiało powrócić ok. 30 tys. Niemców¹². Dlatego z gospodarstw ponemieckich i innych Litwini byli przesiedleni do gospodarstw państwowych lub polskich i rosyjskich, z których Polacy i Rosjanie były wyrzucone. Takich gospodarzy było i na Wileńszczyźnie. Do powiatów wileńskiego, trockiego i święciańskiego wsiełono ok. 500 rodzin litewskich¹³. Polityka niemiecka zaogniła stosunki narodowościowe. Polska partyzantka (Armija

⁷ Braslauskas J. Okupacinė darbo prievolių politika Lietuvoje. *Lietuvos istorijos studijos*. 2005. №. 15. S. 38–59. S. 55.

⁸ Bubnys A. Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944): monografija. Vilnius, 1998. 606 s. S. 377.

⁹ Anušauskas A. Lietuvių dalyvavimas ginkluotose formuotėse. *Lietuva Antrajame pasauliniame kare*/pod red. A. Anušauskasa, Č. Laurinavičiausa. Vilnius, 2007. S. 197–198. S. 197 [Zbiór artykułów]; Bubnys A. Vokiečių okupuota Lietuva. S. 404.

¹⁰ Makauskas B. Lietuvių iškeldinimas iš III reicho okupuoto Suvalkų krašto (1940–1941 m.). *Terra Jatwezenorum*. 2009. S. 227–243, 239.

¹¹ Brandišauskas V. Migracje i przemiany demograficzne na Litwie w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku, Europa nie prowincjonalna/pod red. K. Jasiewiczza. Warszawa, Londyn, 1999. S. 1120–1131. S. 1121. [Zbiór artykułów].

¹² Bubnys A. Vokiečių okupuota Lietuva. S. 351.

¹³ Arbušauskaitė A. L. Gyventojų mainai tarp Lietuvos ir Vokietijos pagal 1941 m. sausio 10 d. sutartį: monografija. Klaipėda, 2002. 312 s. S. 165.

Krajowa) terytoryzowała wsiedlonych Litwinów, straszyla ich, że zostaną zamordowani (takie wypadki są znane) i że mają wynosić się do «rdzennej» Litwy. Sytuacja w powiecie wileńskim była taka groźna, że w lutym 1944 roku ok. 50 proc. z ok. 300 wsiedlonych rodzin Litwinów wysiedliła się z powiatu¹⁴.

Wzajemne starcia zbrojne Litwinów z Polakami nasiliły się już w drugiej połowie 1943 roku. W tym czasie partyzantka polska znacznie wzmocniła walkę z litewską administracją i policją na Wileńszczyźnie. Trzeba zwrócić uwagę, że stosunek rządu emigracyjnego Polski i podziemia polskiego na Wileńszczyźnie do Litwy i Litwinów był odmienny. Rząd na emigracji starał się szukać modus vivendi, współpracować i nie konfrontować z Litwinami¹⁵. Polskie organizacje podziemne na Wileńszczyźnie były o radykalniejszych poglądach, w ich oczach Litwini nie byli «dojrzałi» do samodzielnego niepodległego bytu, głosyły, że tylko państwo polskie mogło ich do tego przygotować, że Litwini za prowadzoną eksterminację Polaków będą musiały odpowiedzieć, że życie na Wileńszczyźnie nie do wytrzymania itp.¹⁶ Taka informacja dotarła do kierownictwa Armii Krajowej w Polsce i formowała nieprawdziwy obraz stosunków na Wileńszczyźnie. Nie przypadkowo komendant główny Armii Krajowej generał Stefan Rowecki w raporcie z dn. 8 września 1942 pisał, że główny przeciwnik Polaków są Niemcy, dodatkowe wrogowie – na pierwszym miejscu Ukraińcy, na drugim – Litwini¹⁷.

Litewskie podziemie traktowało działanie Polaków jako dążenie do umocnienia się na Wileńszczyźnie i do ponownego przyłączenia jej do Polski. Podziemie litewskie nie miało jednak wielkiej mocy, gdyż nie posiadało struktur zbrojnych. Toteż nie były możliwe obustronne konflikty zbrojne. Wzajemna niechęć między Litwinami i Polakami osiągnęła apogeum w roku 1944, gdy między litewską policją a polską partyzantką zaczęły się starcia zbrojne, przeradzające się w morderstwo ludności cywilnej. Najbrutalniejszy przypadek to mord w Glinciszkach i Dubinkach w czerwcu 1944 roku. Przypomnijmy, że te miejscowości są na Wileńszczyźnie, niedaleko od Wilna. Glinciszki do drugiej wojny światowej były w granicach Polski, mieszkańcy wsi przeważnie Polacy. Dubinki były w granicach

¹⁴ Bubnys A. Vokiečių okupuota Lietuva. S. 357.

¹⁵ Tarka K. Rząd Polski wobec Litwy w latach drugiej wojny światowej. *Studia Podlaskie*. 1998. № 8. S. 57–66. S. 60.

¹⁶ Bubnys A. Lenkų pogrindžio požiūris į Lietuvos valstybingumą 1939–1944 metais. *Lietuva Antrajame pasauliniame kare*/pod red. A. Anušauskasa, Č. Laurinavičiusa. Vilnius, 2007. S. 103–116. S. 115. [Zbiór artykułów].

¹⁷ Armia Krajowa w dokumentach, 1939–1945. Londyn, 1973. T. 2. 554 s. S. 334. [Zbiór dokumentów].

Republiki Litewskiej, w miasteczku dominowały Litwini. Zbrojny konflikt rozpoczął się w dn. 20 czerwca 1944 r., kiedy pododdział samoobrony litewskiej w Podbrzeziu został poinformowany o zrabowaniu dworu w Glinciszkach. Wysłany tam patrol pododdziału został zaatakowany przez bojowników 5 Brygady Armii Krajowej. Kilku policjantów zginęło, kilku zostało rannych. W celu wyjaśnienia sytuacji do dworu w Glinciszkach przybyła kompania oddziału litewskiej policji. Na rozkaz jej dowódcy podporucznika Petrasa Polekauskasa za pomoc polskiej AK zostało rozstrzelanych 39 osób polskiej narodowości. Jako odwet za morderstwo w Glinciszkach partyzanci Armii Krajowej w dn. 22–29 czerwca 1944 r. zamordowali w Dubinkach i ich okolicach około 90 osób narodowości litewskiej¹⁸. Należy zauważyć, że chociaż stosunki litewsko-polskie na Wileńszczyźnie były skomplikowane, jednak nie doszło do nieokiełzanych i niekontrolowanych antagonizmów, nie było większych zbiorowych akcji odwetowych za zabicie żołnierzy batalionów policji litewskiej, z wyjątkiem wspomnianych Glinciszek i Dubinek.

Oprócz tego wzajemne stosunki komplikowało wykorzystanie oddziałów litewskiej samoobrony i policji podczas akcji karnych przeciwko ludności Wschodniej Litwy, wykorzystanie oddziału specjalnego w zagładzie Żydów i mordowaniu osób innej narodowości (Polaków, Rosjanów, Romów). Najstraszniejsza miejsca zagłady Żydów na Litwie – Ponary (dzisiaj część m. Wilna), w których zamordowano ok. 60 tys. wileńskich Żydów. W Ponarach także zamordowano kilka tysięcy sowieckich jenców, kilka tysięcy Polaków, kilkaset Romów, Litwinów¹⁹.

Litwini też z podejrzeniem patrzyli na bardzo popularną w Polsce ideę federacji państw Środkowej i Wschodniej Europy. Starania polskiego rządu na emigracji w sprawie utworzenia bloku państw Europy Środkowej były oceniane przez stronę litewską jako dążenie Polski do umocnienia się w regionie i dominacji na obszarze między Morzem Bałtyckim a Czarnym, nie zważając na interesy mniejszych państw regionu.

Warto zauważyć, że Litwini i Polacy mieli różne zapytrywania na swych wrogów. Dla Litwinów głównym wrogiem był Związek Sowiecki, po nim były Niemcy nazistowskie. Stanowisko Polaków było odwrotne, dla których

¹⁸ Rokicki P. Glinciszki i Dubinki. Zbrodnie wojenne na Wileńszczyźnie w połowie 1944 roku i ich konsekwencje we współczesnych relacjach polsko-litewskich: monografia. Warszawa. 2015. 384 s. S. 31, 66, 93; Bubnys A. Pasipriešini mo judėjimai Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais. Lenkų pogrindis 1939–1945 m.: monografia. Vilnius. 2015. 538 s. S. 200.

¹⁹ Bubnys, Eksperminacija Žydų wileńskich. *Pamięć i Sprawiedliwość*. 2010. №. 16. S. 229–272. S. 263, 267; Bubnys A. *Vokiečių okupuota Lietuva*. S. 243, 261–264. Ok. 10 tys. Żydów z getta wileńskiego były wywiezione do obozów koncentracyjnych w Estonii, większość z nich było zamordowano. *Pamięć i Sprawiedliwość*. S. 268.

wrogiem numer jeden były Niemcy, natomiast nie było twardego stanowiska w ocenie Związku Sowieckiego: jedni uważali go za wroga, inni za sojusznika swych sojuszników (krajów anglosaskich). Litwini szykowali się do walki zbrojnej przeciwko Związkowi Sowieckiemu, wobec zaś Niemców woleli prowadzić pokojową taktykę walki. Zaistniałą sytuację określiły przyczyny historyczne. Naród litewski bardziej ucierpiał w ciągu jednego roku okupacji sowieckiej (l. 1940–1941)²⁰ niż w ciągu kilku lat okupacji nazistowskiej. W oczach Litwinów nazizm był mniejszym złem niż komunizm. Zdaniem przedstawicieli litewskich najlepiej było trzymać się z dala od konfliktu Związku Sowieckiego z Niemcami, ażeby zaoszczędzić siły i potem w decydującym momencie stawić opór sowietom. Tymczasem Polacy bardziej przychylnie oceniali Związek Sowiecki niż Niemcy (Związek Sowiecki uznał oficjalnie prawo Polaków do odrodzenia państwa (Umowa Majskiego z Sikorskim z dn. 30 lipca 1941 r.), z więzień i łagrów Związku Sowieckiego wypuszczono tysiące Polaków. Natomiast tylko pod koniec wojny stało się jasne, że Związek Sowiecki dąży do aneksji wschodnich ziem Polski rekompensując ziemiami niemieckimi. Poza tym represyjna polityka Niemców nazistowskich również budziła niechęć wobec nazistów. Struktury polskiego podziemia były nastawione na walkę z nazistami. Wizja litewska – po uznaniu przez nazistów prawa do odrodzenia niepodległego państwa litewskiego podjęcie walki przeciwko inwazji sowieckiej. Jednak, jak się wkrótce okazało, że zarówno Litwinów jak i Polaków nadzieje się nie spełniły. Sowietci reokupowali Litwę. Polska stała się satelitą Związku Sowieckiego, Litwini i Polacy zaś byli poddawani represjom.

Litewsko-polskie stosunki pod koniec drugiej wojny światowej

Ostatni etap napięć w stosunkach narodowościowych Litwinów i Polaków zaczął się w lipcu 1944 r., gdy na Litwę wkroczyło sowieckie wojsko. W ramach wykonania wskazówek z Moskwy już po kilku miesiącach (wrzesień 1944 r.) podpisana została przez przedstawicieli sowieckiej Litwy i Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, którym dyrygował Stalin, Umowa o ewakuacji Polaków i Żydów z Litwy do Polski i Litwinów z Polski na Litwę²¹ (nieco wcześniej analogiczne umowy w dn. 9 września 1944 r. były podpisane między Polską a Ukrainą i Białorusią). Warto zauważyć, że Litwa była częścią składową o wiele większego planu

²⁰ Do więzień i łagrów w Związku Sowieckim było zesłano ok. 23 tys. osób, zamordowano na Litwie – ok. 2 tys. ludzi. Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941. Vilnius. 975 s. S. 52. [Imienne spisy represjonowanych]; Anušauskas A. Teroras 1940–1958 m.: monografia. Vilnius. 2012. 320 s. S. 279.

²¹ Stravinskienė V. Tarp gimtinės ir Tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944–1947, 1955–1959 m.): monografia. Vilnius, 2011. 512 s. S. 102.

hemogenizacji krajów powojennej Europy Wschodniej i Środkowej. Na mocy Umowy przywódców krajów zachodnich ze Stalinem w tym regionie przesiedlenia dotknęły Niemców, Polaków, Ukraińców, Białorusinów, Rumunów, Bułgarów, Żydów i innych. Kilkadziesiąt milionów osób zostało pozbawionych własnych domów.

Akcja przesiedlenia wywołała jeszcze większą wzajemną niechęć Litwinów i Polaków. Polacy oskarżali Litwinów o złą organizację procesu, problemy logistyczne i inne. Mimo pozorów iż litewskie władze sowieckie miały prawo do samodzielnego podejmowania decyzji, w rzeczywistości sytuacja była inna, wszystkie ważniejsze decyzje (organizacja procesu, ustalenie jego terminów, określenie kategorii osób kwalifikujących się do przesiedlenia, zapewnienie środków transportu, itp.) były podejmowane w strukturach władz centralnych w Moskwie. Miejscowi litewscy komuniści byli nadzorowani przez biuro KC WKP (b) na czele z Michałem Susłowem. Była to najwyższa struktura władzy sowieckiej na Litwie. W biurze pod zarządem Susłowa przyjmowano najważniejsze decyzje w sprawie sowietyzacji Litwy, między nimi i o przesiedleniu Polaków na zachód, do Polski w nowych granicach²². Ta akcja była realizowana rękami litewskich komunistów.

Władze sowieckie wyeliminowały napięcie między Litwinami a Polakami na skutek przesiedlenia części ludności polskiej z Wileńszczyzny do Polski oraz stosowania polityki gaszenia wszelkich przejawów napięcia i niezadowolenia na Wileńszczyźnie. Z Litwy wyjechało około 180 tys. osób, z których 50 procent stanowili mieszkańcy Wilna (inteligencja, zamożni mieszczaństwo, urzędnicy państwa polskiego)²³. Porównując procesy przesiedlenia Polaków z Litwy, Ukrainy i Białorusi można zaobserwować, iż ze względu na centralne decyzje we wszystkich tych trzech republikach proces ten przebiegał podobnie (analogiczny przebieg procesu, funkcje jego wykonawców, terminy wykonania i inne). Jednak wewnętrzne procesy (przemiany polityczne, ekonomiczne, socjalne i ich dynamika, stosunki ukraińsko-polskie, białorusko-polskie, litewsko-polskie i inn.) w poszczególnych republikach także oddziaływały na przesiedleńcze procesy. Dlatego skutki tych procesów były odmienne: z Ukrainy przesiedliło się ok. 90 proc. zarejestrowanych do Polski, z Białorusi i Litwy – ok. 45–50 proc.²⁴

²² Stravinskienė V. Tarp gimtinės ir Tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944–1947, 1955–1959 m.). S. 402.

²³ Stravinskienė V. Tarp gimtinės ir Tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944–1947, 1955–1959 m.). S. 298.

²⁴ Сергійчук В. Депортація поляків з України: Невідомі документи про переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944–1946 рр.: монографія.

Reasumując można zaznaczyć, że w okresie drugiej wojny światowej stosunki litewsko polskie były wrogie i napięte. Reżimy totalitarne (Niemcy nazistowskie i Związek Sowiecki) wykorzystywały Litwinów i Polaków oraz istniejącą między nimi wzajemną niechęć. Nazistowskie Niemcy po dokonaniu okupacji Litwy wykorzystywały kraj oraz jego mieszkańców do swych celów wojskowo-politycznych, potrzeb ekonomicznych i stosowały środki powodujące zaostrzenie się na Wileńszczyźnie konfliktu litewsko-polskiego na tle narodowościowym. Wybitny prawnik Litwy, z pochodzenia Polak Michał Römer zanotował: «Niemcy zaś prowadzą podwójną grę i jednym mówią co innego, niż innym. (...) [Niemiec] styka się tu z Polakami i nieraz mówi im różne uprzejmości i wypowiada się przeciwko Litwinom, a gdy Polacy skarżą się na nacisk i winią Litwinów, to im potakają, co jeszcze wzmacnia przekonanie Polaków o tym, że sprawcami wszystkiego złego są nie tyle Niemcy, będący rzekomo usposobieni do Polaków przychylnie, ile ci nieludzy Litwini. Tego z głowy Polakom wybić niepodobna»²⁵.

Administracja nazistowska Okręgu Wileńskiego popierała to jedną to drugą stronę. Do roku 1943 naziści bardziej popierali Litwinów, potem Polaków. Dlatego stworzyło się sytuacja, że «Złość ludności polskiej, zwłaszcza najciemniejszej masy ludności miejskiej, na Litwinów i Litwę jest tak zajadła, że wydaje się znacznie większą niż nienawiść Polaków do Niemców, do Sowietów, do Żydów. Smutny do objaw»²⁶.

Reżim sowiecki w polityce narodowościowej kierował się motywami klasowymi, nie zaś etnicznymi. W rozwiązywaniu konfliktów narodowościowych zaczął na szeroką skalę stosować metodę przesiedleń, dążąc w ten sposób do osłabienia napięć i osiągnięcia stabilizacji w jednym bądź drugim wielonarodowościowym regionie kraju. Stosunki Litwinów i Polaków na Wileńszczyźnie stały się częścią takiego procesu. Napięcie na tle narodowościowym między Litwinami i Polakami zostało zdławione poprzez przesiedlenie Polaków do Polski, odrodzonej w nowej przestrzeni geograficznej. W ten sposób przy pomocy środków ideologicznych i represyjnych można było zdławić wszelkie napięcie na tle narodowościowym.

Київ. 1999. 192 с. С. 171; Вялікі А. На разларожжы. Беларусы і палякі ў час перасялення (1944–1946 гг.): monografia. Мінск, 2005. 320 с. С. 221; Stravinskienė V. Tarp gimtinės ir Tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944–1947, 1955–1959 m.). S. 171.

²⁵ Miknys R. Michał Römer o stosunkach litewsko-polskich w latach 1939–1945. *Biuletyn Historii Pogranicza*. 2005, №. 6. S. 29–37. S. 35–36.

²⁶ Miknys R. Michał Römer o stosunkach litewsko-polskich w latach 1939–1945. *Biuletyn Historii Pogranicza*. 2005, №. 6. S. 29–37. S. 35.